

Dorđe Pavićević*

*Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka*

Aristokratska teza

Apstrakt

U tekstu se razmatra aristokratska teza o izborima o kojoj se široko raspravlja u poslednjih nekoliko decenija. Prema ovoj tezi izbori imaju dvostruki karakter, oni su istovremeno i demokratski i aristokratski. Predstavnička vladavina, prema ovom gledištu, jeste mešoviti oblik vladavine koji se od starijih oblika republika razlikuje po tome što postoje opšti izbori kao metod legitimacije. Ovaj oblik vladavine je srodan demokratskom elitizmu prema ishodima, mada postoje razlike u tome kako se opravdava središnja ustanova izbora. Kritičari ove teze tvrde da se aristokratski element u savremenim demokratijama dobio oligarhijsku ili plutokratsku formu. Na ovu kritiku demokratije ponekad se referiše kao na stanje postdemokratije. U tekstu se tvrdi da je teza o dvostrukom karakteru izbora moćno analitičko sredstvo za dijagnozu stanja savremenih demokratija, ali autor ne zastupa tezu o aristokratskom karakteru izbora.

Ključne reči:

Aristokratska teza, oligarhija, dvostruki karakter izbora, demokratija, načelo izuzetnosti

Novije rasprave o krizi demokratije dovode u pitanje uspešno funkcionisanje demokratskih ustanova, posebno ističu patologije koje opterećuju njihovo delovanje i krive za to ustrojstvo demokratskog političkog procesa. Gotovo svi ključni politički pojmovi su podvrgnuti preispitivanju. Od ovog trenda nisu pošteđeni ni izbori, kao ključna institucija moderne predstavničke demokratije. Nakon pojave knjige Bernara Manena (Bernard Manin) *Principi predstav-*

* djordje.pavicevic@fpn.bg.ac.rs

*ničke vladavine*¹, obnovljena je rasprava o aristokratskom karakteru glasanja i izbora kao načina selekcije predstavnika na vlasti. Manen je u svojoj knjizi podsetio da su, prema starijim autorima, izbori smatrani za aristokratski način selekcije kandidata za položaje, dok je lutrija smatrana demokratskom metodom. U devetnaestom veku pojmovna konfiguracija kojom je obrazlagana demokratija se promenila, izbori su postali demokratski metod, a lutrija je gotovo ispala iz igre. U dvadesetom veku, prema jednom tumačenju slavne Šumpeterove teze, izbori su postali demokratija. Tezu da izbori predstavljaju osnovnu demokratsku ustanovu, čak i samu demokratiju, osporavali su mnogi autori. Jedan od oblika osporavanja jeste teza da su izbori zadržali aristokratsku dimenziju, a da ova činjenica jeste problem za demokratiju jer nije u skladu sa demokratskom idejom predstavljanja. Džon Ferdžon (John Ferejohn) i Franses Rosenblut (Frances Rosenbluth) su ovu vrednosnu naklonjenost izbora nazvali aristokratska teza.² Ova karakterizacija je prilično neprecizna i neki bi radije upotebljili drugi termin, recimo oligarhija ili plutokratija kao što to čine Kanfora (Luciano Canfora) ili Gilens (Martin Gilens). Ipak, nezavisno od naziva, njena suština je jasna: izbori nisu neutralno sredstvo koje svakome daje šansu za pristup vlasti, oni su mehanizam koji je podešen da ide u prilog grupi koja poseduje određena obeležja, a u ovom trenutku to su ekonomsko-političke elite.

Aristokratska dimenzija izbora sastoji se u proceduralnoj prinudi da građani na izborima biraju „bolje od sebe” u odnosu na relevantna, šire određena, vrednosna obeležja. Ova obeležja nisu nužno vezana za način obavljanja poslova za koje se neko bira. Na izborima se ne biraju predstavnici koji su kompetentniji da obavljaju izbornu funkciju, nego ishodi izbora idu u prilog ljudima sa određenim odlikama i statusom. To znači da činjenica da neka odlika predstavnika dobija vrednost na osnovu čina biranja, nego će on biti izabran zahvaljujući odlikama koje favorizuju izborne procedure i koje su definisane pre biranja. Ovakvo stanje stvari neki autori, o kojima će biti reči, vide kao problem za demokratiju, jer izborne procedure ne bi trebalo da pristup vlasti distribuiraju prema unapred određenim obeležjima. Naklonjenost izbornih procedura određenim obeležjima, pre svega bogatstvu, dovodi u pitanje demokratski karakter raspodele položaja putem izbora. Ovaj način distribucije položaja bio je karakterističan, prema rečima engleskog sociologa i politikologa Kolina Krauča (Colin Crouch), koji je popularizovao pojam posdemokratija, za „predemokratsko razdoblje” u kome su plemići ili imućna

1 Bernard Manin, *The principles of representative government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

2 John Ferejohn and Frances Rosenbluth: “Electoral Representation and Aristocratic Thesis”, u Shapiro, I., Stokes, S.C., Wood, E.J., and Kirshner, A.S. (eds.), *Political Representation*, Cambridge University Press, 2009., str. 271–303.

manjima imali privilegovani pristup vlasti.³ Problem je veći utoliko što, u predstavničkoj demokratiji, izabrani predstavnici kontrolišu zakonodavstvo i poluge vlasti bez direktnog uplitanja biračkog tela, a izborna nadmetanje jeste, u krajnjem, jedino efikasno sredstvo koje ih čini odgovornim. Ukoliko izbori ne ostvaruju vezu biračkog tela i vladajuće elite, onda je pitanje kakav smisao i kakvo značenje pripisujemo reči demokratija onda kada o izborima govorimo kao o središnjoj ustanovi demokratije.

U nastavku teksta biće razmotrene relevantne teorije koje izbore i demokratiju povezuju na takav način da, skriveno ili ne, uključuju pretpostavku o aristokratskom karakteru izbora. U prvom delu teksta napravljena je razlika između aristokratske i elitističke teze na osnovu veoma kratkog istorijskog uvoda o tome kako su izbori postali demokratska institucija. Ideja da se demokratija i predstavnička vladavina povežu bila je neobična u to vreme i bio je potreban znatan revizionistički napor da se promeni značenje ovih pojmova. Teško je preceniti ovu promenu. Drugi deo teksta bavi se razlozima zašto izbore u predstavničkim demokratijama možemo smatrati i demokratskom i aristokratskom ustanovom, kako to Manen pretpostavlja, a ne samo aristokratskom ili samo demokratskom ustanovom. Treći deo teksta posvećen je kritikama izbornih procedura koje ukazuju na njihovu naklonjenost privilegovanoj eliti koja nema aristokratska obeležja, nego je elita samo na osnovu strukturnog mesta koje zauzima.

IZBORNA (DEMOKRATSKA) ARISTOKRATIJA, ELITISTIČKA DEMOKRATIJA I DEMOKRATSKI ELITIZAM

Pre povezivanja izbora i demokratije tokom devetnaestog veka, izbori su smatrani aristokratskom metodom selekcije kandidata za položaje. Ruso (Jean-Jacques Rousseau) u *Društvenom ugovoru* ili Monteskje (Charles-Louis de Secondat Montesquieu) u *O duhu zakona* još uvek kao samorazumljiv i neproblematičan iznose stav da su izbori primereni način selekcije nosilaca vlasti u aristokratijama, a da je lutrija način selekcije primeren demokratiji. Ovaj stav potiče još od Aristotela i uglavnom nije detaljnije obrazlagan, uziman je gotovo samorazumljivo sve do sedamnaestog veka. Republike, poput Rima ili kasnije italijanskih gradova republika, Venecije i Firence, često su kombinovale načine selekcije, ali su izbore upotrebljavale iz dva razloga. Jedan razlog je da se obezbedi jedinstvo republike tako što će se raspodeliti pravo glasa, mada na nejednak način među različitim kategorijama građanstva. Drugi razlog je da su izbori smatrani za jedini način da se, za razliku od lutrije, obezbedi da plem-

³ Colin Crouch, *Postdemokracija*, prev. Irena Skrt i Damir Mikulić, Zagreb: Izvori, 2007, str. 12

stvo zadrži položaje na vlasti bez pozivanja na naslednu vlast. Čak i tamo gde nisu postojale stroge kvalifikacije vezane za kandidovanje, poput Venecije, samo mali deo plemstva mogao je zauzme visoke položaje. Nekoliko decenija nakon objavljivanja *O Duhu zakona*, i još manje od objavljivanja *Društvenog ugovora*, selekcija pomoću lutrije gotovo da se ne pominje ni u političkim, ni u teorijskim raspravama, a izbori se više ne vezuju za republikansko-aristokratsku političku tradiciju, nego za demokratiju. Lutrija je uopšte retko pominjana kao način selekcije kandidata. Pominje je, na primer, Bentam (Jeremy Bentham) u *Ustavnom kodeksu* i Karl Šmit u *Ustavnoj teoriji*.⁴ Noviju raspravu o ulozi lutrije pri izboru predstavnika otvorio je Rehfeld u kontroverznoj i dosta komentarisanoj knjizi.⁵ Rehfeld nije, međutim, predlagao da se lutrija uvede kao metod izbora predstavnika, nego kao metod određivanja izbornih jedinica u kojim će predstavnici biti birani. Prednost ovakvog načina on vidu u boljem predstavljanju teritorijalno nezastupljenih interesa.

Pojam izborne aristokratije uveo je u političku teoriju Ruso i smatrao je da je ona, a ne demokratija kako se često smata, najbolji oblik vladavine. Za razliku od izborne aristokratije, naslednu aristokratiju Ruso je smatrao najgorim oblikom vladavine. O položajima u aristokratijama odlučuje manji broj ljudi čiji udeo u vladavini se određuje srazmerno njihovom doprinosu javnim dobrima (res publica). Položaji se dodeljuju prvenstveno onima koji imaju određene kvalitete, ali o distribuciji ne odlučuje celokupno političko telo. Oni koji će vršiti vlast biraju se unutar ove grupe u skladu sa prethodnom distribucijom udela. Postojali su različiti načini na koji su se određivali članovi aristokratskih tela: nasledno, prema imovinskom cenzusu, zaslugom, imenovanjem, položajem, upisom u „Zlatnu knjigu plemstva”. Zbog toga Ruso kaže da u „aristokratiji, vladalac bira vladaoca, vlada se održava sama sobom, i tu metod glasanja dobija pravo mesto”.⁶ U senatu ili skupštini glasanje ima smisla jer se glasaju oni koji poseduju kvalitete za vladavinu o onima koji takođe poseduju te kvalitete, ali ne u istoj meri. Izborna aristokratija, u Rusoovom tu-

⁴ Svi navedena mesta mogu se pronaći na različitim mestima u Bernard Manin, *The principles of representative government*, op. cit. On međutim previda da Džeremi Bentam opširno raspravlja o lutriji kao mogućem metodu selekcije članova za Sud javnog mnjenja u Jeremy Bentham, *The Works of Jeremy Bentham, vol. 9 (Constitutional Code)*, The Online Library Of Liberty, dostupno na <http://oll.libertyfund.org> (pristupljeno 01.03.2015), 1843.

⁵ Andrew Rehfeld, *The Concept of Constituency; Political Representation, Democratic Legitimacy, and Institutional Design*, Cambridge: Cambridge University Press. 2005. Za razjašnjenja njegove teze i neke odgovore na kritike videti Andrew Rehfeld, „Towards a General Theory of Political Representation”, *The Journal of Politics*, Vol. 68, No. 1, February 2006, str. 1–21.

⁶ Žan-Žak Ruso, *Društveni ugovor*, prev. Tihomir Marković, Radmilo Stojanović i Mira Vuković, Beograd: Filip Višnjić, 1993, str. 76.

mačenju, ima demokratski dodatak ovakvom shvatanju aristokratije. Reč je o obliku vladavine o kome su se svi neposredno izjasnili da je prigodan za njihovo društvo. Njega je propisao zakonodavac i ratifikovala skupština. Skupština je ta koja zadržava pravo da, promenom zakona, kontroliše način izbora i način glasanja. Ona ne može birati „aristokratska” tela, ali može zakonom propisati kako se ona biraju i prema nahodjenju menjati način izbora, uključujući i čitav sistem vladavine. Izbori su u ovom slučaju metod selekcije među onima koji već poseduju određene odlike, ali svi daju saglasnost na to da su baš to odlike koje su važne za vladavinu. Svi izdvajaju one koji su bolji od ostalih da obavljaju (prema Rusou neprijatni) posao vlade, jer odlike potrebne za vladavinu nisu jednako raspoređene u celokupnom biračkom telu.

Izborna aristokratija je u ovom pogledu srodna sa režimima koji se danas nazivaju elitistička demokratija i demokratski elitizam. U sva tri slučaja radi se o uspostavljanju nove društvene hijerarhije koju mogu da prihvate podanici. Celokupno političko telo privremeno autorizuje one koji će donositi odluke u njihovo ime i koji će vršiti dalje izbore u pogledu onih koji će obavljati funkcije. Od njih se očekuje da ne vladaju u ličnom ili grupnom interesu, nego u skladu sa javnim dobrom celokupnog društva. Najbolji su oni koji imaju odgovarajuće znanje da razumeju i formulišu opšti interes i dovoljno vrline da odole iskušenjima vlasti i deluju u skladu sa vlastitim ili partikularnim interesom. Nova, privremena hijerarhija uspostavlja se glasanjem u skupštini ili na izborima, što joj daje poseban status, demokratski legitimitet. Ipak, razlike su značajne, jer je strukturno mesto izbora različito u ova dva režima. Ključna razlika jeste u fikciji predstavljanja celokupnog političkog tela od strane izabranih političkih predstavnika. „Kalemljenje predstavljanja na demokratiju”, kako ga je Tomas Pejn (Thomas Paine) nazvao, omogućilo je da se selekcija predstavnika obavlja na osnovu izbora sa opštim pravom glasa, ali je predstavljanje istovremeno bilo mera za ograničavanje direktnog učešća građana u političkom odlučivanju tokom mandata predstavnika.⁷ Zbog toga je bilo važno da procedure budu oblikovane tako da se biraju najbolji. Kako je Medison (James Madison) u *Federalističkim spisima* broj 10 to argumentovao: narod treba „potpuno isključiti iz vladavine” kako bi na njegovo mesto došli oni koji „bolje nego on sam” mogu da izraze zajednički interes svih građana.⁸

Demokratski elitizam je metod selekcije kandidata za političku elitu izabranu među konkurencijom koju čine drugi kandidati. Ovde leži druga važna

⁷ Šeldon Volin (Sheldon Wolin) koristi izraz „nakalemljena demokratija” da bi označio značaj i dubinu ovog preokreta. Šeldon Volin, *Politika i vizija*, prev. Slobodan Damjanović, Filip Višnjić i Službeni glasnik: Beograd, 2007, str. 754.

⁸ *The Federalist with The Letters of "Brutus"*, Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay, Terence Ball (ed.): Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 94.

razlika. Razlike na osnovu kojih se ističu oni koji pretenduju na političke položaje ne čine odlike koje nekoga čine članom društvene i političke elite nezavisno od izbora. U demokratskom elitizmu, razlike se uspostavljaju i ističu između samoorganizovanih grupa koje žele da predstavljaju elitu celokupnog političkog tela. Ove grupe ponekad okupljaju građane bez društveno priznatih odlika. Radničke i komunističke partije čije vođstvo često ne čini društvena elita dobar su primer za to. U demokratskom elitizmu postoji nadmetanje za prazno mesto elita. Ko popunjava ovo mesto, drugo je pitanje. Zbog toga je potrebno napraviti razliku između dve vrste demokratskog elitizma koje se često svrstavaju u istu grupu.⁹ Prvi je sociološki i pretpostavlja demokratski sistem pomoću koga se selektuju društvene i političke elite. Demokratija je sistem u kome će se društvene elite nametnuti izbornom telu i ovaj oblik elitizma se ponekad poredi sa prirodnom aristokratijom. Neki to priželjkuju poput nemačkog sociologa Maksa Vebera (Max Weber) koji govori o selekciji demokratskih lidera sa istaknutim obeležjima, dok su drugi skeptični prema ovom obliku elitizma poput italijanskih elitista Pareta (Vilfredo Pareto) i Moske (Gaetano Moska), zajedno sa pridruženim nemačkim istomišljenikom po ovom pitanju, Robertom Mihelsom (Robert Michels). U drugu grupu elitista ubraja se grupa autora koja sebe ne etiketira na takav način. Ovu grupu čine Šumpeter (Joseph Schumpeter), Dal (Robert Dahl) i Sartori (Giovanni Sartori)¹⁰, a za neke autore tu spadaju i teoretičari racionalnog izbora Dauns (Anthony Downs) i Riker (William Riker).¹¹ Začetnik ove teorije, Šumpeter, čak i ne koristi pojam elite niti referiše na italijanske elitiste. Sartori ovaj pojam smatra polemičkim pojmom bez naučnog sadržaja. Suština je da se u ovim teorijama ne pretpostavlja da izabrani predstavnici imaju (ili bi trebalo da imaju) neka društveno cenjena obeležja.

Ova grupa teoretičara stavljena je u rubriku demokratskih elitista iz drugog razloga, zato što izabrane kandidate izdvajaju iz celokupnog političkog tela i čine ih privilegovanim akterom koji donosi odluke u ime svih ne polažući račun nikome tokom trajanja mandata. Njihovo strukturalno mesto je mesto političke elite u Paretovom smislu reči, oni zauzimaju najviši položaj u svojoj sferi aktivnosti prema svojim sposobnostima. U ovom slučaju radi se

⁹ Videti uvodni tekst u Heinrich Best and John Higley (eds.), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2010. ili Norman Beri, *Uvod u modernu političku teoriju*, prev. Branimir Gligorić, Beograd: Službeni glasnik, 2007, str. 341–346.

¹⁰ Piter Bahrah u knjizi *Teorija demokratskog elitizma* u odeljku o demokratskom elitizmu raspravlja o ovim autorima. Peter Bachrach, *The Theory of Democratic Elitism: A Critique*, Boston: Little Brown, 1967.

¹¹ Heinrich Best and John Higley (eds.), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives*, op. cit., str. 49 i dalje.

o sposobnosti nadmetanja na izborima, što ne podrazumeva nikakve aristokratske kvalitete u etimološkom smislu reči. koja referiše na ljude koji se odlikuju izvrsnošću (vrlinom) u nekoj društveno vrednoj delatnosti. U nastavku teksta prva grupa učenja biće označena kao elitistička demokratija, a druga kao demokratski elitizam. Sledeće pitanje kojim ćemo se baviti pitanjem da li demokratski elitizam podrazumeva neka kvalitativna obeležja kandidata kao što eksplicitno pretpostavljaju izborna aristokratija i elitistička demokratija.

O REFLEKSIVNOSTI IZBORA: NASTANAK DEMOKRATSKE ARISTOKRATIJE

Bernar Manen je skovao pojam demokratska aristokratija da bi označio mešoviti karakter predstavičke vladavine zasnovane na izborima.¹² Izbori za predstavnike, prema ovom učenju, poseduju istovremeno i demokratski i aristokratski karakter. Demokratski karakter znači da su predstavnici delimično zavisni od volje birača tokom svog mandata. Aristokratski karakter izbora proizvod je strukturne prinude da se uspostavi hijerarhija u odlučivanju o zajedničkim pitanjima. Zbog ove prinude glasači biraju one koje, prema obeležjima koje smatraju značajnim, smatraju istaknutim među sobom. Demokratski elitizam ne prihvata ni jednu ni drugi tezu. Prema slavnoj Šumpeterovoj tezi, demokratija je samo metod izbora onih koji će donositi političke odluke. Njena vrednost ne sastoji se ni u tome što predstavlja sistem odlučivanja koji je blizak volji političkog tela, niti u tome što se pomoću nje selektuju oni koji će donositi najbolje odluke. Njena vrednost je instrumentalna i rezultat je periodičnog ponavljanja izbora, izbornost će doprineti tome da vlade budu odgovornije imajući u vidu da će morati ponovo da budu birane za mandat.

Teza o demokratskog aristokratiji smatra da je vrednost demokratskog elementa u predstavničkoj vladavini ne samo i da demokratija ima intrinzičnu vrednost jer se njome uspostavlja veza između političkog tela i predstavnika. Njena intrinzična vrednost proizvod delovanja dve institucije: izbora i javnosti.

Prema Manenovoj analizi, izbori nisu samo metod selekcije između kandidata, oni su i retrospektivni sud koji građani daju o načinu na koji je vlada obavljala svoj posao u prethodnom periodu. Građani ne raspolažu sa dovoljno informacija o kandidatima koji se kandiduju za pozicije u trenutku biranja. Međutim, oni imaju mogućnost da izgrade kvalifikovan sud o načinu na koji je vođena politika u periodu dok je neko na vlasti, tako da na sledećim izborima mogu izraziti mišljenje o tome. Očigledan prigovor jeste da je to kasno, da vlada može ostvariti ciljeve nezavisno od volje građana, a da retrospektiv-

¹² Bernard Manin, *The principles of representative government*, op. cit. str. 132 i dalje.

ni sud ne može doprineti tome da politika vlade zavisi od volje birača. To je, prema Manenu, samo delimično tačno zato što povremena ponovljivost izbora i mogućnost javnog preispitivanja politika vlade daju izborima reflektivni karakter koji omogućuje i građanima i kandidatima da uče: prvi kako da ne biraju kandidate koji bi ih obmanjivali, drugi kako da se prilagode mišljenju biračkog tela tako da uvećaju šanse da pobede na izborima. Održavanje redovnih i poštenih izbora jeste zbog toga ključna demokratska ustanova, bez obzira na njeno aristokratsko poreklo i, kao što ćemo videti, bez obzira na preživjele ostatke tog porekla u procesu selekcije kandidata za položaje.

Drugi instrument koji stoji građanima na raspolaganju jeste stalna mogućnost javnog preispitivanja delovanja predstavnika, čime im je omogućeno da vrše posredan uticaj ne samo u periodu izbora, nego i tokom mandata predstavnika. Ova mogućnost uvećana je širenjem dostupnosti tehnoloških sredstava pomoću kojih mogu da prate postupke vlade i učinke njenih politika. Ona je, prema Manenu, dovela do promene karaktera demokratije, jer kandidati ili predstavnici više nisu morali da komuniciraju sa publikom neposredno ili preko partijskih organizacija. On smatra da se, tokom dvadesetog veka, dogodila transformacija demokratije u demokratiju publike.¹³ Političke partije više nisu neposredni posrednici u komunikaciji predstavnika i građana. Političari mogu direktno da se obraćaju građanima, ali i građani kao publika mogu donositi i iskazivati svoj sud o politikama koje vodi vlada. Ovaj međudnos iskazuje se, konačno, na izborima, preko retrospektivnog suda o politikama vlade. Slobodni mediji održavaju u životu demokratski element predstavničke vladavine nezavisno od nereciprociteta, jednosmerne komunikacije i mogućnosti manipulacije.

Naravno, ovim predstavnici ne gube mogućnost da samostalno vode politike koje su protivne volji većine građana. Osim toga, oni mogu koristiti, kako ih Karl Šmit (Karl Schmidt) naziva, „premije vlasti“¹⁴, da bi „ostali u sedlu“ (Šumpeter). Usled toga, važno je kakve lične karakteristike će imati kandidati za političke položaje, odnosno važno jeda budu izabrani oni koji imaju istaknute odlike. Ovo se postiže onim što Manen naziva izborni neegalitarizam. Jednaki građani su mehanizmom predstavljanja (činom glasanja) prisiljeni da uspostavlja neegalitarne principe i prihvataju neegalitarne odluke.

¹³ U zavisnosti od načina na koji su kandidati komunicirali sa političkim telom predstavnička vladavina se, prema Manenovoj analizi transformisala najpre od parlamentarne demokratije ka partijskoj demokratiji, a zatim od partijske demokratije ka demokratiji publike. Potrebno je napomenuti da on ne pretpostavlja da su parlamenti ili partije zbog toga izgubili značaj, nego samo da se promenilo njihovo strukturno mesto u sistemu predstavničke vladavine. *Ibidem*, str. 193 i dalje.

¹⁴ Karl Šmit, „Legalnost i legitimnost“ u *Norma i odluka*, prir. Slobodan Samardžić, prev. Danilo N. Basta, Beograd: Filip Višnjić, 2001, str. 319 i dalje.

Reč je o izbornom neegalitarizmu jer ne postoji unapred uspostavljena nejednakost, nego se ona uvek iznova uspostavlja glasanjem. Aristokratski učinak glasanja postiže se na osnovu „načela izuzetnosti”¹⁵. Načelo izuzetnosti zahteva da bude izabran kandidat koji ima makar jednu izuzetnu odliku koja pravi razliku u odnosu na konkurenciju i biračko telo. Ova karakteristika izbora nije samo empirijska. Ona je proizvod strukturne prinude koja postoji unutar same izborne procedure. Manen konstatuje da se ova strukturna odlika izbora odslikava čak u semantici mnogih jezika: „Nije slučajno da pojmovi ‘izbori’ i ‘elita’ imaju istu etimologiju i da u mnogim jezicima isti pridev označava izuzetnu osobu i osobu koja je izabrana”¹⁶ Dvostruka priroda izbora čini jezgro demokratske aristokratije. Ustanove predstavničke demokratije koje su nastale krajem osamnaestog i početkom devetnaestog veka čine stabilan okvir ovog oblika vladavine koji, prema Manenu, u manjoj ili većoj meri, postoji i danas. On smatra da ne postoji kriza predstavničke vladavine, nego samo narušavanje i krivljenje predstavljanja kroz različite političke forme, na primer, kroz populizam. Time se, međutim, ne dovodi u pitanje ni institucionalni sklop predstavljanja niti ideju predstavljanja.¹⁷

DEMOKRATSKA ARISTOKRATIJA ILI KRIZA PREDSTAVLJANJA?

Demokratsko-aristokratska priroda predstavničkih ustanova dovodi se u pitanje sa različitih strana. Nekim autorima smetao je elitizam ove teorije i smatrali su da je predstavničke ustanove potrebno demokratizovati (Urbinati). Drugi, poput postdemokratskih teoretičara, smatrali su da su predstavničke ustanove u potpunosti izgubile demokratski karakter i da predstavljaju samo praznu formu bez demokratskog sadržaja pomoću koje institucijama zajednički upravlja poslovno-politička elita (Krauč, Volin, Ransijer/Jacques Ranciere). U oba slučaja osporava se da predstavničke ustanove predstavljaju celinu političkog tela, i tvrdi se da su one naklonjene građanima sa određenim odlikama. Ova naklonjenost ogleđa se u tome što predstavnici neproporcionalno zastupaju interese grupa koje imaju na raspolaganju sredstva političkog uticaja. Velike nejednakosti u pristupu sredstvima političkog uticaja i kontrola nad

¹⁵ Colin Crouch, *Postdemokracija*, op. cit., str. 94 i dalje.

¹⁶ Bernard Manin, *The principles of representative government*, op. cit., str. 140.

¹⁷ O suprostavljenim gledištima da li postoji kriza predstavničkih ustanova videti raspravu između Manena i Nade Urbinati vođene u intervjuu “Is representative democracy really democratic? Interview of Bernard Manin and Nadia Urbinati by H  l  ne Landemore”, objavljenom na internet stranici *laviedesidees.fr* (27. mart, 2008).

njima daju prednost kandidatima ovih grupa u političkom nadmetanju. Ovo je suština aristokratske teze kako su je obrazložili Ferdžon i Rosenblut u pomenutom tekstu. Prema ovom gledištu, postoji korelacija između nejednakosti u predstavljanju i nejednakosti u bogatstvu. U meri u kojoj su predstavnici zavistni od onih koji su u stanju da im obezbede sredstva potrebna da zauzmu položaj i na njemu ostanu ovaj sistem pretvara se u, kako navode, „čudni oblik aristokratije”.¹⁸

Ovaj „čudni oblik aristokratije” istorijski je dobro poznat. On se javljao u različitim oblicima i nazivao se oligarhija (ili plutokratija). To primećuje i Martin Gilens u knjizi *Bogatstvo i uticaj* iz 2012. godine u kojoj je dokazivao dokazivao koliki uticaj ima veličina prihoda na političko odlučivanje u SAD. Nejednakosti u bogatstvu koje se prelivaju u politički uticaj najveći su izazov za demokratiju, a u savremenim demokratijama ove nejednakosti imaju dramatične razmere: one dovode u pitanje samu prirodu poretka: „Ipak, obim i priroda nejednakosti predstavljanja odslikavaju stepen demokratije u nekom društvu, a kada nejednakosti u političkom uticaju postanu prevelike, demokratija se preslikava u oligarhiju (vladavinu nekolicine) ili plutokratiju (vladavinu bogatih)”.¹⁹ Ono o čemu svedoči ovaj navod, a moguće ih je navesti mnogo od različitih autora različitih orijentacija, jeste da je tas na vagi predstavničke vladavine prevagnuo na stranu aristokratskog elementa, ali u jednoj iskrivljenoj formi poznatoj još iz antičke filozofije, u formi oligarhije. Za razliku od aristokratije u kojoj se pretenzije na vladavinu zasnivaju na izuzetnosti odlika pretendenta u oligarhijama se pretendovanje na vladavinu zasniva na mogućnosti kontrole mehanizama vlasti. Kao i u demokratskoj Atini, u današnjim demokratijama mogućnost kontrole zasniva se na bogatstvu koje omogućuje kontrolu nad sredstvima uticaja.

¹⁸ John Ferejohn and Frances Rosenbluth: “Electoral Representation and Aristocratic Thesis”, op. cit., str. 301. Protivargument ovom stavu bio je da za predstavljeno nije važno ko vas predstavlja nego kakve politike vodi onaj koji vas predstavlja. Ne mora biti „vaš” predstavnik da bi vodio politike koje su u vašem interesu, a to jeste slučaj u savremenim demokratijama. B. Wessels in “Performance and deficits of present-day representation” (u Alonso S., Keane, J., Merkel, W. (eds), *The Future of Representative Democracy*, Cambridge University Press, 2011., str. 96–123). Tačnost ovih navoda osporavana je u Beetham, “Do Parliaments have a Future”, u Alonso S., Keane, J., Merkel, W. (eds), *The Future of Representative Democracy*, Cambridge University Press, 2011., str. 124–143. U kasnijim radovima Gilens je istraživao ne samo korelaciju između nejednakog predstavljanja i nejednakosti u bogatstvu, nego i između nejednakosti u bogatstvu i politika koje idu u prilog različitim grupama i došao do istih zaključaka. Martin Gilens, *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America*, Princeton: Princeton University Press, 2012.

¹⁹ *Ibidem*, str. 234.

Empirijske analize Gilensa, Bartelsa (Larry M. Bartels) i drugih otvorile su raspravu o prirodi predstavljanja u savremenim demokratijama, ali su ukazivale i na principijelni, strukturni, problem: koliko glasači mogu da se „osećaju predstavljenim“ od strane partija i njihovih lidera ukoliko odluke koje donose predstavnici uvek idu u prilog onih koji poseduju društvene poluge uticaja. Njihove analize postale su nezaobilazni deo duge i velike rasprave o vezi društvene jednakosti i političkih sloboda. Predstavničke vladavine od početaka su pretpostavljale nezavisnost predstavnika od biračkog tela, ali je razlog za to bio da se predstavnici zaštite od parcijalnih interesa ili od neznanja birača. Nezavisnost predstavnika pratila je ideja o izuzetnim odlikama predstavnika koji bi donosili kvalifikovan i nepristrasan sud o javnom interesu. U ovome se sastojao aristokratski element predstavničkih ustanova, izabrani predstavnici trebalo bi da poseduju odlike koje omogućuju da se do takvog suda dođe unutar predstavničkih ustanova. Uspostavljen je sistem elitističke demokratije u kome se selektuju lideri sposobni da iznesu teret političkog odlučivanja. Pri tome, nije se pretpostavljalo da bi najvažnija odlika takvih lidera trebalo da bude njihova sposobnost da obezbede podršku ekonomske „elite“.

Demokratski elitizam razbio je dogmu o tome da lideri poseduju bilo koje druge osobine osim sposobnosti da se „održavaju u sedlu“. Demokratija je, prema ovom razumevanju očišćena od aristokratskog elementa, mada je ostala strukturna sličnost sa demokratskom aristokratijom. Naime, izbori su ostali središnja ustanova demokratije, ali se ne očekuje da oni budu metod selekcije onih koji poseduju aristokratske vrline. Zbog toga, ishodi izbora počeli su da zavise od postojanja političkih pogona, koji su, prema Veberovim ili Kraučevim rečima, sve više počeli da podsećaju na preduzeća. Uplivom institucionalnog modela preduzeća u područje političkog omogućilo je da se moć i bogatstvo povežu sa demokratskom politikom na način da se stvorila autentična, političko-vlasnička, vladajuća klasa koja upravlja političkim odlučivanjem. Takvo stanje on naziva postdemokratijom, jer izvorni zahtevi za demokratijom idu u suprotnom smeru i protive se svakom obliku privilegovanog pristupa politici. Načinjen je krug, demokratija se sama vratila na ono stanje stvari protiv koga je prvobitno isticala zahteve za demokratizacijom. Postojeće stanje i društveni sklopovi na kojima ono počiva toliko su duboko ukorenjeni da dugoročno „moramo očekivati entropiju demokratije.“²⁰ Empirijski pokazatelji o opadanju demokratije ukazuju na ovaj trend.²¹

Demokratski elitizam, u ovom pogledu, jeste oblik kapitalističke demokratije. To je bilo jasno Šumpeteru kada je tvrdio da je demokratija „jedan od

²⁰ Colin Crouch, *Postdemokracija*, op. cit., str. 19.

²¹ Larry Diamond and Marc F. Plattner, *Democracy in Decline?*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015.

proizvoda kapitalizma".²² Za prethodno izloženu argumentaciju važno je da izbori, ponovo, nisu neutralni metod selekcije, nego da izdvajaju klasu građana sa određenim obeležjima koji imaju privilegovani pristup vlasti. Vrlina koju oni poseduju jeste snalaženje na ekonomskom i političkom tržištu. Dvostruka priroda izbora i ovde se održala, ali u jednoj čudnoj formi aristokratije koju su stariji mislioci smatrali izopačenom. Savremeni autori takođe prepoznaju ovu „mešavinu” koju izbori proizvode: „Sistem ograničenog prava glasa, sa varijantom 'pluralnog glasa' jeste odgovarajući instrument za uvođenje 'mešovitog sistema': malo demokratije i veliki deo oligarhije. On kombinuje izborni princip (demokratski proces) sa realnošću zaštićenog nasleđa srednjih i viših klasa. Većinski sistem postiže isti rezultat zaobilaznim sredstvima.”²³

Luciano Kanfora ovde upućuje na dva načina na koji se pomoću izbora može postići željeni ishod. Prvi su upotrebljavale starije, mešovite predstavničke vladavine i sastojao se od kombinacije mera kojima se različitim kategorijama stanovništva dodeljivalo nejednako pravo glasa. Starije mešovite republike su naprosto prema posedovanju unapred definisanih odlika raspodeljivale pravo glasa, onima koji nisu posedovali ove odlike ili je uskraćivano ili im je davano manje kao u slučaju slavnog Milovog (John Stuart Mill) „pluralnog prava glasa” prema kome se glas imućnih i obrazovanih računao višestruko, prema mestu stanovanja, mestu posedovanja imovine i mestu obavljanja posla za visokoobrazovane. Drugi način sastoji se u odgovarajućem „organizovanju brojeva u demokratiji” kojim se ostvaruje učinak da većinsko pravilo uvek ide u prilog grupi sa određenim obeležjima. Kanfora ovo pokazuje na primeru urušavanja komunističkih i radikalno levih partija u Evropi promenama izbornog zakonavstva. U oba slučaja, suština je ista, onaj ko može kontrolisati izborne procedure može, u velikoj meri, odrediti ishode glasanja. Sve drugo je stvar tehnike, što se i matematički može pokazati. Matematički, moguće je definisati uslove pod kojima bi većinsko pravilo davalo unutrašnje dosledne ishode, ali su ti uslovi veoma restriktivni i „dosta zahtevni”, a pokazalo se, što je još važnije, da su „lako narušivi u mnogim stvarnim situacijama.”²⁴ Predstavljanje, u ovom pogledu, gubi karakteristike predstavljanja celokupnog političkog tela kako su očevi osnivači predstavničke vladavine zamišljali kada su dizajnirali izborne predstavničke ustanove.

²² Jozef Šumpeter, *Kapitalizam, socijalizam i demokacija*, prev. Ante Marušić, Beograd: Plato, 1998., str. 329.

²³ Luciano Canfora, *Democracy in Europe: A History of an Ideology*, transl. Simon Jones, Malden, US: Blackwell Publishing Ltd. 2006, str. 216.

²⁴ Amartya Sen, *Rationality and Freedom*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts/London, England, 2002, str. 76.

Zbog toga, sve češće, govori se o krizi predstavničkih ustanova i predstavništva u demokratijama.²⁵

ZAKLJUČAK

Aristokratska priroda izbora, naizgled paradoksalno, davala je izborima dodatnu uverljivost, ali i otvarala široko polje za organizaciju brojeva koja bi činila ishode izbornog procesa naklonjenim relevantnoj grupi koja raspolaže polugama uticaja. Istovremeno, opšte pravo glasa, zajedno sa dodatnim mehanizmima uticaja građana, teži da ove procedure što više demokratizuje i približi „građanima bez istaknutih odlika”. Izborne procedure, zbog ovoga, mogu se kretati u širokom rasponu između aristokratskih (oligarhijskih ili elitističkih) i demokratskih elemenata. Zbog ovoga, teza o dvostrukoj prirodi izbora jeste moćno analitičko sredstvo koje nam omogućuje da izbore sagledamo i mimo standardne demokratske teze, koja je, istorijski posmatrano, nedavno prihvaćena. Savremene demokratije, kako ih zovemo, jesu izborni mešoviti poreci u kojima je opstala institucionalna struktura mešovitih poredaka u različitim kombinacijama podele vlasti (najčistije u SAD), ali ove ustanove ne predstavljaju, kao u starim republikama, posebne kategorije stanovništva, nego su sve postale izborne u odnosu na celokupno političko telo. Radi se o složenim porcima u kojima demokratija ima važno mesto, ali ona nije jedini igrač na terenu. Unapred definisane istaknute odlike imaju važno mesto u ovom sistemu i ugrađene su u samu strukturu izbornog procesa.

Onda kada se ove odlike prepuste samodefinisanju grupa koje se bore za položaje, nastaju krivljenja koja su odgovorna za pomeranje pretpostavljene ravnoteže na jednu ili drugu stranu. Neke od gorenavedenih teorija pretpostavljaju da je ravnoteža otišla u stranu iskvarenog aristokratskog elementa, oligarhije, koja svoje mesto ne duguje svojim „vrlinama”, nego sposobnosti da uzurpira pristup vlasti i poluge uticaja. To je dobar razlog što su ovi autori zabrinuti nad sudbinom demokratskog elementa predstavljanja i pitaju se da li je veza demokratije (političkog tela) i predstavljanja prekinuta za dogledno vreme ili postoji mogućnost da se ona oživi.

Na kraju, da bi se izbegli nesporazumi, moramo napomenuti da prethodna analiza nije nikakav omaž aristokratiji niti pretpostavlja normativnu preferenciju za aristokratski element izbora. Sve što se tvrdi jeste da pod postojećim institucionalnim pretpostavkama, izbori kao središnja ustanova demokratije, poseduju i neotklonjivi aristokratski element koji se može ispoljavati kao sta-

²⁵ O ovome videti Đorđe Pavićević, „Democratic Timetables: Faling Behind and the Crisis of Democratic Politics”, u: *Crisis and Quality of Democracy in Eastern Europe* (ed. Miodrag Jovanović and Đorđe Pavićević), Eleven International Publishing, The Hague, Netherland, 2012, str. 29–40.

bilizujući činilac (Manen), ali i kao ozbiljna manjkavost i krivljenje sistema (Krauč, Ransijer, Volin). Pitanje opravdanosti i održivosti postojećeg institucionalnog sklopa jeste drugo pitanje. Sigurno je da, u dogledno vreme, moramo deliti njegovu sudbinu.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Bachrach, Peter, *The Theory of Democratic Elitism: A Critique*, Boston: Little Brown, 1967.
- [2] Bartels, Larry M., *Unequal democracy: the political economy of the new gilded age*, Princeton: Princeton University Press, 2008.
- [3] Beetham, David, "Do Parliaments have a Future", u Alonso S., Keane, J., Merkel, W. (eds), *The Future of Representative Democracy*, Cambridge University Press, 2011, str. 124–143.
- [4] Bentham, Jeremy, *The Works of Jeremy Bentham, vol. 9 (Constitutional Code)*, The Online Library Of Liberty, dostupno na <http://oll.libertyfund.org> (pristupljeno 01.03.2015), 1843.
- [5] Beri, Norman, *Uvod u modernu političku teoriju*, prev. Branimir Gligorić, Beograd: Službeni glasnik, 2007.
- [6] Best, Heinrich and Higley, John (eds.), *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2010.
- [7] Canfora, Luciano, *Democracy in Europe: A History of an Ideology*, transl. Simon Jones, Malden, US: Blackwell Publishing Ltd., 2006.
- [8] Crouch, Colin, *Postdemokracija*, prev. Irena Skrt i Damir Mikulić, Zagreb: Izvori, 2007.
- [9] Diamond, Larry and Plattner, Marc F., *Democracy in Decline?*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015.
- [10] Ferejohn, John and Rosenbluth, Frances, "Electoral Representation and Aristocratic Thesis", u Shapiro I., Stokes S. C., Wood E. J., and Kirshner A. S. (eds.), *Political Representation*, Cambridge University Press, 2009., str. 271–303.
- [11] Gilens, Martin, "Inequality and Democratic Responsiveness", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 69. No. 5, str. 778–796
- [12] Gilens, Martin, *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America*, Princeton: Princeton University Press, 2012.
- [13] Landemore, Hélène, "Is representative democracy really democratic? Interview of Bernard Manin and Nadia Urbinati", dostupno na internet stranici lavedesidees.fr (pristupljeno 21. 02. 2013.).
- [14] Manin, Bernard, *The principles of representative government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

- [15] Pavičević, Đorđe, „Democratic Timetables: Faling Behind and the Crisis of Democratic Politics“, u: *Crisis and Quality of Democracy in Eastern Europe* (ed. Jovanović, Miodrag and Pavičević, Đorđe), Eleven International Publishing, The Hague, Netherland, 2012, str. 29–40.
- [16] Ransijer, Žak, *Na rubovima političkog*, prev. Ivan Milenković, Beograd: Fedon, 2012.
- [17] Ransijer, Žak, *Nesaglasnost*, prev. Ivan Milenković, Beograd: Fedon, 2014.
- [18] Rehfeld, Andrew, *The Concept of Constituency; Political Representation, Democratic Legitimacy, and Institutional Design*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- [19] Rehfeld, Andrew, „Towards a General Theory of Political Representation“, *The Journal of Politics*, Vol. 68, No. 1, February 2006., str. 1–21
- [20] Ruso, Žan-Žak, *Društveni ugovor*, prev. Tihomir Marković, Radmilo Stojanović i Mira Vuković, Beograd: Filip Višnjić, 1993
- [21] Sen, Amartya, *Rationality and Freedom*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts/London, England, 2002.
- [22] Šmit, Karl, „Legalnost i legitimnost“ u *Norma i odluka*, prir. Slobodan Samardžić, prev. Danilo N. Basta, Beograd: Filip Višnjić, 2001., str. 229–358
- [23] Šumpeter, Jozef, *Kapitalizam, socijalizam i demokacija*, prev. Ante Marušić, Beograd: Plato, 1998.
- [24] *The Federalist with The Letters of “Brutus”, Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay*, Terence Ball (ed.): Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- [25] Urbinati, Nadia, *Representative democracy: principles and genealogy*, Chicago: The University of Chicago Press, 2006.
- [26] Wessels, Bernhard, „Performance and deficits of present-day representation“, u Alonso S., Keane J., Merkel W. (eds), *The Future of Representative Democracy*, Cambridge University Press, 2011, str. 96–123.
- [27] Volin, Šeldon, *Politika i vizija*, prev. Slobodan Damnjanović, Filip Višnjić i Službeni glasnik: Beograd, 2007.

Dorđe Pavićević
ARISTOCRATIC THESIS

Abstract

The article deals with the aristocratic thesis about the character of the elections in representative governments, which has been widely discussed in political theory in previous decades. According to the thesis, the elections have two faces – they are in the same time aristocratic and democratic by nature. As a mixture of democratic and aristocratic principle, representative democracy remains a mixed form of government. The main difference between this form of government and the older form of mixed republic is that general elections have become a method of legitimating the government. This form of government is allied with democratic elitism in their effects, despite the differences in justification of the essential role of elections in democratic processes. According to critics, the aristocratic element in contemporary democracies is more like oligarchic or plutocratic in traditional sense of the word. These critics occasionally refer to this state of affairs as a state of post-democracy. The main thesis of the article is that differentiation between the two faces of elections is a powerful tool for analysis of contemporary democracies. The author does not defend the aristocratic thesis itself.

Keywords:

Aristocratic thesis, oligarchy, two faces of elections, democracy, principle of distinction